

Η ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΤΑΡΡΕΥΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – FINIS GRAECIAE;

του Νέστορα Ε. Κουράκη

1. Το Πρόβλημα

Χρόνο με τον χρόνο, ο πληθυσμός της Χώρας μειώνεται σταθερά, με προοπτική, κάποια στιγμή σε ορατό μέλλον, η Ελλάδα ως έθνος-κράτος να καταρρεύσει. Μακριά από εμένα η όποια δραματοποίηση του θέματος, που αφορά εξάλλου συνολικότερα και τις περισσότερες χώρες της Ευρώπης, της λεγόμενης άλλωστε «Γηραιάς Ηπείρου»!. Όμως, τα στοιχεία για την Ελλάδα είναι αμείλικτα και βασίζονται στην κοινή λογική: Για να μπορεί μια κοινωνία να επιβιώσει και να έχει προοπτική μέλλοντος, θα πρέπει οι γεννήσεις των μελών της να υπερβαίνουν τους θανάτους και, σε ατομικό επίπεδο, οι δύο γονείς να φέρνουν στον κόσμο τουλάχιστον δύο παιδιά (δείκτης: 2,1), ώστε να διατηρείται το επίπεδο αναπλήρωσης των γενεών, υπό την προϋπόθεση, βέβαια, ότι δεν σημειώνεται ταυτόχρονη μετανάστευση προς και από το εξωτερικό. Στην Ελλάδα, όμως, ενώ αυτός ο λεγόμενος «δείκτης γονιμότητας» (fertility rate) έφθανε έως το 1982 έστω στις 2,02 γεννήσεις ανά γυναίκα, σήμερα, με τη μείωση των γάμων, την αύξηση των διαζυγίων και την απροθυμία των νέων ζευγαριών να κάνουν σε μικρή ηλικία γάμο και παιδιά¹, με αυξημένο άλλωστε πλέον και το προσδόκιμο ζωής, ο δείκτης αυτός φθάνει μόλις στο 1,3², την ώρα μάλιστα που στη γείτονα Τουρκία, με επταπλάσιο πληθυσμό έναντι της Ελλάδος, ο ίδιος δείκτης

¹ Πρβλ. διεξοδικά: Νέστορα Ε. Κουράκη, Δίκαιο Παραβατικών Ανηλίκων, εκδ. Αντ.Ν. Σάκκουλα, 2012, σελ. 220 επ.

² Βλ. ιδίως την έκδοση της Eurostat “Key figures on Europe. 2014 edition”, σελ. 29 , όπου και συγκριτικά στοιχεία με τα άλλα 27 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης – έκδοση προσβάσιμη και στο διαδίκτυο: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/ess/-/key-figures-on-europe-2014-editi-1>

ανέρχεται σε 2,1³. Αλλά το ζήτημα δεν είναι μόνο ποσοτικό, ότι δηλ. δεν αναπληρώνεται ο πληθυσμός που χάνεται λόγω των θανάτων. Είναι και ποιοτικό, με την έννοια ότι ολοένα και περισσότερο ανατρέπεται η αναλογία νέων/ ηλικιωμένων εις βάρος των νέων, πολλώ μάλλον λόγω της προαναφερθείσας αύξησης του προσδόκιμου ζωής και της βελτίωσης των υπηρεσιών προς ηλικιωμένους, αν και όχι σε όλα τα επίπεδα, σύμφωνα τουλάχιστον με διεθνείς αξιολογήσεις⁴. Μάλιστα, η Ελλάδα καταλαμβάνει σε παγκόσμια κλίμακα την πέμπτη θέση ανάμεσα στις χώρες που γηράσκουν ταχύτερα!⁵ Τελικό αποτέλεσμα είναι, να υπάρχει στη Χώρα μας ένας συνεχώς αυξανόμενος γερασμένος πληθυσμός, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για καίρια επιμέρους θέματα επιβίωσης της Χώρας, όπως το συνταξιοδοτικό, η εθνική άμυνα, η αγορά εργασίας (που στερείται το οξυγόνο νέων ανθρώπων), αλλά πρωτίστως η ίδια η δυνατότητα της Χώρας να έχει ένα σφριγηλό και ακμαίο ανθρώπινο δυναμικό.

Οι προοπτικές, σύμφωνα με Εκθεση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής που δημοσιοποιήθηκε τον Μάρτιο 2015⁶, είναι να συνεχίσει η Χώρα μας, υπό τα σημερινά δεδομένα, να έχει δείκτη γονιμότητας κάτω από το 2,1 και να φθάσει έως το 2060 το πολύ στο 1,6. Επίσης και σύμφωνα με

³ Βλ. την Εκθεση των Ηνωμένων Εθνών: *UNFPA*, “The Power of 18 Billion Adolescents, Youth and the Transformation of the Future. State of World Population 2014”, σελ. 114, προσβάσιμη και στο διαδίκτυο μέσω του Adobe Reader.

⁴ Βλ. π.χ. την Εκθεση “Global Age Watch Index 2015” της μη κερδοσκοπικής οργάνωσης *HelpAge International*, προσβάσιμη και στο διαδίκτυο, όπου μάλιστα η Ελλάδα, παρά τις μάλλον ικανοποιητικές επιδόσεις στους τομείς υγείας και εισοδηματικής ασφάλειας ηλικιωμένων άνω των 60 ετών, κατατάσσεται γενικώς σε χαμηλή κλίμακα λόγω ανεπαρκούς στήριξης αυτών των ατόμων σε θέματα μεταφορών, ασφάλειας, ελευθερίας σε επιλογές και δυνατοτήτων σε απασχόληση και εκπαίδευση: <http://www.helpage.org/global-agewatch/population-ageing-data/country-ageing-data/?country=Greece> -βλ. και εφημ. «Καθημερινή» της 19-20.9.2015, σελ. 11, με σημείωμα της Ρούλας Σαλούρου.

⁵ Βλ. το σημείωμα της Πέννυς Μπουλούτζα με τίτλο «Χώρα γερόντων η Ελλάδα έως το 2050», εφημ. Καθημερινή της 1.10.2015, σελ. 6.

⁶ Βλ. *European Commission*, “The 2015 Ageing Report. Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060)”, σελ. 214, προσβάσιμο και στο διαδίκτυο μέσω Adobe Reader.

μια άλλη Εκθεση, αυτή τη φορά από τη Eurostat (Απρίλιος 2015), η συμμετοχή στη Χώρα μας του νεαρού πληθυσμού έως 15 ετών στον συνολικό πληθυσμό, από 18,0% το 1994 και 14,7% το 2014, προβλέπεται να μειωθεί έως το 2050 σε μόλις 12,9%⁷. Αλλ' οι προοπτικές αυτές εμφανίζονται ακόμη περισσότερο δυσοίωνες για δύο πρόσθετους λόγους: Εν πρώτοις, λόγω της οικονομικής κρίσης που επιδεινώθηκε τα τελευταία έξι χρόνια και ιδίως λόγω της πρωτοφανούς ανεργίας που συνεχίζει να καλπάζει, πολύ δύσκολα ένα νέο ζευγάρι αποτολμά πλέον να φέρει στον κόσμο και να μεγαλώσει παιδιά, χωρίς να έχει μια στοιχειώδη εξασφάλιση σε στέγη, δουλειά και ηθικές ή υλικές αμοιβές. Κατά δεύτερο λόγο, η πολιτική ηγεσία της Χώρας δεν έδειξε ποτέ έως τώρα, πλην τιμητικών εξαιρέσεων (και εδώ ας αναφερθούν ιδίως τα ονόματα των Μανόλη Δρεττάκη και Φάνης Πάλλη-Πετραλιά) το αναγκαίο ενδιαφέρον για αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, τούτο, δε, έστω και αν καθιερώνεται ρητή σχετική υποχρέωση του Κράτους από το άρθρο 21§5 του Συντάγματος. Τα μέτρα υπήρξαν πάντοτε σπασμωδικά και σε μορφή «ασπιρίνης», χωρίς ποτέ να διέπονται, όπως επισημάνθηκε στο Πόρισμα της Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής (σημ. 9, σελ. 34) από «μια πληθυσμιακή πολιτική». Μάλιστα, προτάσεις νόμου για βελτίωση της κατάστασης απορρίφθηκαν από τη «Νέα Δημοκρατία» το 1991, όταν τις υπέβαλε το «Πασόκ», αλλά και από το «Πασόκ» το 1995, όταν τις υπέβαλε η «Νέα Δημοκρατία», λες και το δημογραφικό πρόβλημα ήταν ένα παίγνιο μικροπολιτικών υπολογισμών⁸. Επίσης, έμεινε κατ' ουσίαν αναξιοποίητο το προαναφερθέν ομόφωνο Πόρισμα της Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής, που δημοσιεύθηκε το 1993 και που περιλάμβανε

⁷ Βλ. Eurostat, "What it means to be young in the European Union today", προσβάσιμο και στο διαδίκτυο μέσω Adobe Reader.

⁸ Πρβλ. στοιχεία για το θέμα αυτό στο έργο της Φάνης Πάλλη-Πετραλιά «Η Ατεκνη Χώρα», εκδ. Ι. Σιδέρη, 1995, σελ. 149-150, 175, 192. Στο ίδιο έργο, βλ. και παράθεση συναφούς με το θέμα βιβλιογραφίας, σελ. 93 επ. Διεξοδικότερη βιβλιογραφία (με 356 έργα) έως το 1998 μπορεί να αναζητηθεί στην ιστοσελίδα: <http://www.demography-lab.prd.uth.gr/ddaog/edu/books/Demo.htm> ,

ενδιαφέρουσα για την εποχή του ανάλυση του προβλήματος και συνακόλουθη δέσμη μέτρων⁹.

II. Τα Αίτια

Πώς προέκυψε όμως αυτή η κατάσταση και τι μπορεί να γίνει για την αντιμετώπισή της, ενόψει και των νέων δεδομένων από τη συνεχή εισροή μεταναστών στη χώρα;

Ασφαλώς δεν μπορούμε να επιστρέψουμε στην ειδυλλιακή εποχή των δεκαετιών του '50 και του '60, τότε που οι οικογένειες αριθμούσαν 4 και 5 παιδιά διότι η αγροτική κοινωνία μας είχε ανάγκη από πολλά εργατικά χέρια για τις καλλιέργειες, αλλά και για την ενίσχυση του δυναμικού της κάθε οικογένειας προς επίλυση διαφορών (π.χ. Κρήτη, Μάνη) - το ποτάμι δεν γυρίζει πίσω. Οι Ελληνίδες έχουν μπει πλέον δυναμικά στην κοινωνική και οικονομική ζωή της Χώρας και με δυναμισμό, μόρφωση και προσωπικότητα διεκδικούν μια θέση στον σεξουαλικό αυτοπροσδιορισμό τους (ελεύθερη επιλογή συντρόφου και προγαμιαίων σχέσεων, αντισύλληψη, αμβλώσεις), αλλά και μια θέση στην επαγγελματική σταδιοδρομία, βοηθώντας έτσι με τα εισοδήματά τους και στις ανάγκες της οικογένειας.

Σε αυτό το νέο, αστικοποιημένο πλαίσιο, τα παιδιά έρχονται στον κόσμο με αρκετή καθυστέρηση για το ζευγάρι (άρα σε ηλικία που το αντρόγυνο δεν προλαβαίνει πλέον να κάνει πολλά παιδιά) και συνήθως δεν ξεπερνάνε τα δύο, πολύ περισσότερο αφού δεν συστεγάζονται πλέον τα μέλη μιας τέτοιας οικογένειας με μεγαλύτερης ηλικίας συγγενείς (γιαγιάδες, θείες), που θα μπορούσαν να προσφέρουν βοήθεια στα μικρά παιδιά, όσο οι γονείς θα λείπουν στη δουλειά τους. Εξάλλου, έχουν αλλάξει πλέον οι καταναλωτικές συνήθειες και ο γενικότερος τρόπος ζωής των Ελλήνων, έτσι ώστε αρκετές φορές να προηγείται ο στόχος της «ευμάρειας» απέναντι στις δυσχέρειες που προκαλεί η (συνήθως πολυέξοδη και κοπιώδης) ανατροφή και εκπαίδευση ενός παιδιού. Προηγείται όμως επίσης και το αίσθημα

⁹ Βλ. το πλήρες κείμενο στο διαδίκτυο, με λέξεις-κλειδιά: Τράπεζα Ιδεών – ΤΟ ΞΕΧΑΣΜΕΝΟ ΠΟΡΙΣΜΑ.

ευθύνης αρκετών γονέων, ότι με το εξοντωτικό ωράριο που υπάρχει σήμερα στους χώρους εργασίας, πολύ δύσκολα μπορούν αυτοί να βρουν τον χρόνο και τη διάθεση για να ασχοληθούν ουσιαστικά με τα παιδιά τους.

III. Ορισμένα Εφικτά Μέτρα

Βέβαια, ως προς τα μέτρα που πρέπει να ληφθούν για την αντιμετώπιση του δημογραφικού προβλήματος, μπορούν να αξιοποιηθούν αυτά που έχουν κατά καιρούς προταθεί από το προαναφερθέν Πόρισμα της Διακομματικής Επιτροπής της Βουλής, τις επί του θέματος έρευνες της Ακαδημίας Αθηνών και της Ελληνικής Εταιρείας Δημογραφικών Μελετών, διάφορα νομοσχέδια ή και ψηφισμένες διατάξεις νόμων, καθώς και από ένα πενταετές πρόγραμμα για το δημογραφικό, που είχε συζητηθεί το 1997¹⁰, ενώ χρήσιμο θα ήταν να μελετηθεί και η νομοθετική/ διοικητική εμπειρία χωρών που διαχειρίστηκαν επιτυχώς το δημογραφικό πρόβλημα, όπως ιδίως η Γαλλία, η Ιρλανδία, το Ηνωμένο Βασίλειο και το Ισραήλ¹¹.

Τέτοια μέτρα μπορούν ειδικότερα να είναι μεταξύ άλλων και τα εξής: ίδρυση ειδικού φορέα ή και υπουργείου για τη συνεχή παρακολούθηση και σχεδιασμένη αντιμετώπιση του προβλήματος, φοροελαφρύνσεις, κατά προτεραιότητα προσλήψεις και εισαγωγή σε Α.Ε.Ι. μελών από τρίτεκνες ή πολύτεκνες οικογένειες, παροχή στεγαστικών δανείων με ευμενείς όρους, περαιτέρω ίδρυση βρεφονηπιακών σταθμών, ευρύτερη προστασία της εργαζόμενης μητέρας, παροχή κινήτρων για επιστροφή νέων αποφοίτων πανεπιστημίου που μετανάστευσαν ήδη στην αλλοδαπή (για την περίοδο της κρίσης υπολογίζονται σε 160.000-180.000!¹²), χρηστικότερη διαμόρφωση των θεσμών της υιοθεσίας και

¹⁰ Βλ. σχτ. την ενδιαφέρουσα ανάλυση του *Μιχ. Γκιόκα* «Πενταετές Πρόγραμμα για το Δημογραφικό», περ. «Οικονομικός» της 21.8.1997, σελ. 34-35.

¹¹ Για μια συνοπτική παρουσίαση της πληθυσμιακής πολιτικής στη Γαλλία, την Ιρλανδία, την Ελλάδα και την Ισπανία βλ. το σημείωμα της *Κατερίνας Μαθιουδάκη* στην εφημ. «Τύπος της Κυριακής» της 4.3.2007, σελ. 38-39

¹² Σύμφωνα με στοιχεία έρευνας του Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας *Λόη Λαμπριανίδη* –βλ. στο διαδίκτυο: <http://tvxs.gr/news/ellada/cnbc-i-fygi-epistimonon-einai-i-pragmatiki-tragodia-gia-tin-ellada>

της ανάδοχης οικογένειας, στήριξη των μονογονεϊκών οικογενειών, ευνοϊκή μεταχείριση οικογενειών ακόμη και με δύο παιδιά, και γενικότερη ευαισθητοποίηση του κοινού για υπερατομικές αξίες μέσα σε μια παιδοκεντρική κοινωνία.

Τα χρήματα για την υλοποίηση όσων από τα μέτρα αυτά δεν έχουν απλώς νομοθετικό/ διοικητικό χαρακτήρα και χρειάζονται χρηματοδότηση, θα μπορούσαν βέβαια να βρεθούν με την επιβολή κάποιου ειδικού φόρου, π.χ. σε κέρδη από λαχεία, ή ακόμη και με την έκδοση ειδικού λαχείου υπέρ των τρίτεκνων/ πολύτεκνων οικογενειών. Πρωτίστως όμως τα χρήματα αυτά θα ήταν εύστοχο να αναζητηθούν μέσω της Ελληνικής Ομογένειας σε ΗΠΑ, Καναδά, Αυστραλία κ.λπ., κυρίως με τη μορφή τραπεζικών εμβασμάτων που θα εισφέρονταν σε ειδικό λογαριασμό, απολύτως ελεγχόμενο από την ίδια την Ομογένεια.

Ωστόσο και αυτά τα μέτρα δεν πιστεύω ότι είναι σε θέση μακροπρόθεσμα να βοηθήσουν πολύ, εάν δεν εισρεύσει πραγματικά «νέο αίμα» στην Ελληνική κοινωνία. Και αυτό το νέο αίμα βρίσκεται ήδη μέσα στη χώρα μας, αρκεί να το αξιοποιήσουμε με τον προσήκοντα τρόπο. Και εννοώ εδώ τον πληθυσμό των μεταναστών, ο οποίος αυτή τη στιγμή φαίνεται να αριθμεί συνολικά (όχι μόνο δηλ. με βάση τα επίσημα στοιχεία για καταγεγραμμένους αλλοδαπούς) πάνω από 1,5 εκατομμύρια ψυχών, με τάσεις συνεχούς αύξησης¹³. Ήδη στη δεκαετία του '90 οι Αλβανοί μετανάστες έδωσαν νέα πνοή στην Ελληνική οικονομία, τα δε παιδιά τους, μεγαλωμένα τα περισσότερα σε Ελληνικά σχολεία, αποτελούν σήμερα για τη Χώρα μας ένα ελπιδοφόρο μέλλον.

Σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο, πιστεύω ότι το Ελληνικό σχολείο, έστω και στην παρούσα μορφή του, αλλά και η εν γένει επαφή με τον Ελληνικό πολιτισμό μπορούν να αποτελέσουν εξαιρετικό εργαλείο για την αφομοίωση των αλλοδαπών πληθυσμών, όπως συνέβη άλλωστε και παλαιότερα με τους Αρβανίτες και τους Βλάχους, που αναμφίβολα είναι και αισθάνονται σήμερα Έλληνες. Βέβαια, με τους ισλαμικούς

¹³ Προς αυτή την κατεύθυνση βλ. και το ενδιαφέρον σημείωμα του *Γιάννη Παλαιολόγου* με τίτλο «Αναγκαία “ένεση” οι μετανάστες για την Ε.Ε., εφημ. «Καθημερινή» της 31.10.2015, σελ. 13.

πληθυσμούς που διαμένουν στη Χώρα τα πράγματα είναι διαφορετικά, καθώς η μουσουλμανική θρησκεία, όντας στην πραγματικότητα ένας ιδιότυπος *τρόπος ζωής* πέρα από τα δυτικά πρότυπα, δεν αφήνει πολλές δυνατότητες για μεικτούς γάμους και κοινωνική ένταξη. Ωστόσο, σε αρκετούς από αυτούς τους νέους πληθυσμούς, εφόσον δεν έχουν ακραία θρησκευτικά χαρακτηριστικά, θα μπορούσε όντως να δοθεί η ευκαιρία εργασίας σε επιλεγμένες αγροτικές περιοχές, ή ίσως και να τους διατεθούν εκεί κάποια ενδιαιτήματα (π.χ. εγκαταλειμμένα σπίτια), τα οποία οι αλλοδαποί να επισκευάσουν για να διαμένουν, ώστε να συμβάλουν έτσι, κατά το δυνατόν, και στην αναζωογόνηση της χειμαζόμενης Ελληνικής υπαίθρου. Εξάλλου, ορισμένες επιστημονικές ειδικεύσεις αλλοδαπών θα μπορούσαν να καλύψουν ανάγκες, κατά τη γνώμη μου, και σε αστικά κέντρα, αρκεί βέβαια να μη δημιουργείται έτσι ανταγωνισμός με επαγγέλματα του ημεδαπού πληθυσμού.

Όλα αυτά, όμως, χρειάζονται οργάνωση και ανθρώπους με το ταλέντο του πραγματοποιού (Doer), ώστε να τα υλοποιήσουν με αίσθημα ευθύνης και με αποφασιστικότητα. Ευχής έργο, να τους εντοπίσουμε και να τους αξιοποιήσουμε, προτού να είναι πολύ αργά...